

Maandblad van de Koninklijke Nederlandse Natuurhistorische Vereniging

Opgericht 27 december 1901

Fochteloo, een hok in Bakkum

door A. L. J. van IJzendoorn

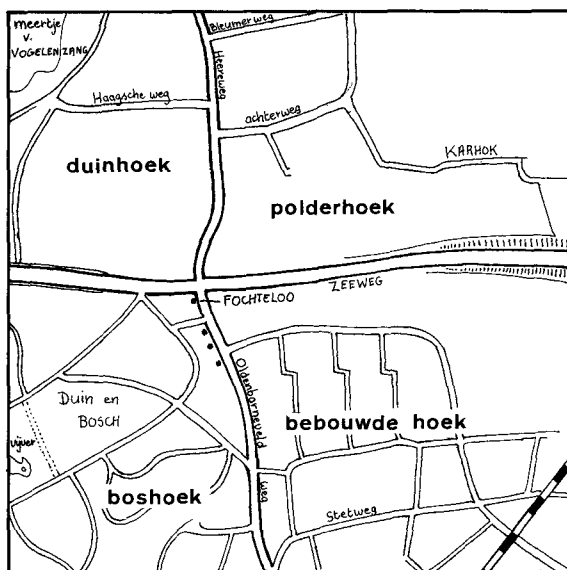
In 1979 en 1980 bekeek ik met bijzondere aandacht de hogere planten die groeiden in één vierkante kilometer te Bakkum (gemeente Castricum). Dat kon ik gemakkelijk doen, want dit 'hok' lag niet ver van mijn huis. Als ik een uurtje over had wandelde of fietste ik er geregeld rond. Nadat ik eerst een gebied in Bakkum-Noord (Natura, mei 1980) en daarna een km² om de Castricumse Papenberg (Natura, juli/augustus 1981) had geïnventariseerd, kreeg ik er nog meer aardigheid in. Ik was weer verwonderd over alles wat ik vond toen ik echt goed ging opletten.

Natuurlijk kun je nooit alle plantesoorten vinden die in zo'n vierkante kilometer groeien, want zo'n klein gebiedje is toch nog altijd één miljoen vierkante meters groot. In de genoemde jaren vond ik er 344 soorten die volgens de Standaardlijst (1979) tot de Nederlandse flora behoren en bovendien nog 22 soorten die tot de categorie der verwilderde cultuurplanten worden gerekend, in totaal dus 366 soorten. Het is natuurlijk niet wenselijk om de hele plantenrijkdom van dit hok te beschrijven. Daarom zullen alleen de opvallendste en aardigste waarnemingen wat uitvoeriger worden behandeld.

Ligging

Het kilometerhok Fochteloo is te vinden op de topografische kaart 1:50.000 nummer 19 West Alkmaar en kan worden aangeduid met de code 19.42.21 (waarbij 19 het kaartblad, 42 het uurhok en 21 het kilometerhok aangeeft). Het hok wordt door twee doorgaande wegen doorsneden. De provinciale Zeeweg, die naar het strand van Castricum aan Zee gaat, loopt in oost-west richting en de weg die van Castricum naar Egmond-Binnen leidt, loopt van zuid naar noord. Bij het kruispunt – waar niet alleen op zomerse zondagen vaak lange files te wachten staan – ligt de oude villa Fochteloo, districtskantoor van het Provinciale Waterleidingbedrijf van Noordholland, waarvan ik de naam heb gebruikt om dit hok aan te duiden.

Doorsneden door beide wegen valt het gebied uiteen in vier gedeelten. In de 'boshoeek', het zuidwestelijke deel, bevindt zich een fraai binnenduïnbos, dat bij het provinciale ziekenhuis Duin en Bosch hoort, en daarnaast staat o.a. een rij vroegere

Kaart Fochteloo en omgeving

doktersvilla's langs de Van Oldenbarneveldweg, die gelegen is in een brede strook van (botanisch waardevolle) stinsetuinen. Volgens Doing (1962) zijn alle bossen die hier te vinden zijn 'zonder uitzondering door de mens gegrondvest, meestal als onderdeel van buitenplaatsen en parken'. Kaarten uit de zeventiende eeuw geven volgens Jelles (1968) in deze omgeving maar één kleine bosopstand aan: 'het Baccummer Bosch', dat echter noordelijker was gelegen dan het huidige Duin en Bosch-complex. Toen de provincie Noord-Holland in 1903 de Bakkumse duinbezitting kocht (die in 1829 door koning Willem I was verworven) was er op het terreingedeelte van Duin en Bosch 30 ha hakhout en opgaand hout aanwezig, want al zeer spoedig na aankoop door de koning was men tot bebossing overgegaan. Eeuwenoud is de bosopstand dus allerm minst. Volgens Van Deelen (1973) hebben in deze hoek altijd wel enkele huizen gestaan. In 1737 woonde er b.v. een duinmeier, die 'als zodanig toezicht op de bossen en duinen uitoefende'. En in 1907 werd er 'een stemmig gebouw' in gebruik genomen door de toenmalige directeur van Duin en Bosch, het tegenwoordige Fochteloos van het PWN. De stinsetuinen zullen dus ook niet ouder dan 75 jaar kunnen zijn.

In de 'duinhoek', het noordwestelijke deel, ligt een zeer klein gedeelte van het Noordhollands Duinreservaat binnen de grens van het kilometerhok. Dit stukje duinterrein is beplant met diverse soorten populieren, duindoorns en andere struiken. Er bevindt zich ook een verwaarloosd dennenbos. Het is sterk 'versleten' door intensieve betreding en recreatief gebruik. Hier bevindt zich ook het Meertje van Vogelenzang, een gegraven duinmeertje, dat in de volksmond de Karpervijver wordt genoemd. Een deel van dit meertje valt binnen de grenzen van het hok. De rest van deze hoek wordt ingenomen door cultuurland: er zijn wat volkstuintjes en er ligt een bemest duingrasland dat beweid wordt. Voorts is er lintbebouwing, het meest langs de Heereweg. Uit botanisch oogpunt gezien is dit (stellig al heel lang geleden afgezande) cultuurgebied van weinig belang.

De 'polderhoek', het noordoostelijke deel, omvat een gedeelte van de buurtschap Bakkum, aan de oostzijde van de Heereweg, met Achter- en Bleumerweg en de floristisch belangrijke polderweg het Karhok, die doodloopt in het oostelijke poldergebied. Behalve wat lintbebouwing en tuingrond bestaat het grootste deel uit polderland met weiden en sloten. Volgens De Cock (1965) lag hier, tussen de jeugdhoeve Koningsbosch en de Van Tienhoven-hoeve, al in de Middeleeuwen de

geest (het bouwland) van Bakkum. Die 'Backemergeest' werd al in 1430 genoemd. Ten oosten daarvan lag een bedijkt gedeelte land, volgens De Cock mogelijk toen al weiland, net als tegenwoordig. Aan de Achterweg stond destijds de in 1351 gestichte Cunerakapel, die omstreeks 1872 is gesloopt (Van Deelen, 1973). De mens heeft op dit deel van het hok dan ook al eeuwen lang sterk zijn stempel gedrukt. Een overgangszone tussen duingebied en polderland in de vorm van een binnenduingrasland, zoals in het hok van Bakkum-Noord, ontbreekt hier volkomen.

De 'bebouwde hoek', het zuidoostelijke deel, is de laatste twintig jaar grondig van aanschijn veranderd: het oude weidegebied veranderde in een villawijk. Er werd een sportterrein aangelegd en een klein industrieterreintje begint sinds vorig jaar volgebouwd te raken. De spoorlijn richting Alkmaar gaat er door heen, met twee spoorwegovergangen, waarvan er een niet meer in gebruik is.

De boshoeck

Aan de westzijde van de Van Oldenbarneveldweg, voor het kruispunt met de weg naar Castricum aan Zee, staat een vijftal grote oude villa's met bijbehorende tuinen. Deze woningen zijn in de stichtingstijd van Duin en Bosch, het provinciale ziekenhuis, gebouwd en dateren dus uit het begin van deze eeuw. Alle zijn nog steeds bewoond en – zoals gezegd – de noordelijkste heet Fochteloos en is in gebruik bij het PWN. De tuinen van deze villa's zijn zeer waardevolle stinsemilieus.

Holwortel (Corydalis bulbosa)

Stinseplanten

Londo en Leys (1979) verstaan onder een stinseplant 'een soort die in zijn verspreiding binnen een bepaald gebied (vrijwel) uitsluitend beperkt is tot stinsen, buitenplaatsen, oude boerenhoeven, pastortuinen en aanverwante milieus zoals kerkhoven en oude stadswallen'. Er zijn in deze hoek heel wat soorten aanwezig die onder deze definitie vallen. De zeldzaamste is de Holwortel (*Corydalis bulbosa*). Deze fraaie voorjaarsbloeiër, familie van de helmbloem is massaal aanwezig in een smalle boom- en struikensingel tussen de tuinen van perceel nummer 32 en 34. Alleen de witte variëteit komt hier talrijk voor.*) Volgens de zojuist genoemde auteurs is de Holwortel in Nederland aan antropogene (door de mens teweeg gebrachte) groeiplaatsen gebonden, in tegenstelling tot Duitsland, waar de soort ook op natuurlijke groeiplaatsen is aan te treffen. De soort is zeer exclusief, niet alleen voor Bakkum maar voor geheel Noord-Holland boven het Noordzeekanaal. In 1977 schreven Jansen en Van der Ploeg over deze *Corydalis*, dat 'die in en bij het Hollandse duingebied schijnt te ontbreken', maar op een in 1979 gepubliceerd verspreidingskaartje (Gorteria, pag. 252) staat het voorkomen van de Holwortel in een zevental uurhokken in het Zuidhollandse en Zeeuwse kustgebied aangegeven.

Een tweede mooie plant van deze 'dokterstuinen' is de meer bekende Voorjaarshelmbloem (*Corydalis solida*), die veel op de Holwortel lijkt, maar daarvan is te onderscheiden door te letten op de vorm van de schutblaadjes die onder de bloemen staan. Bij de Holwortel zijn die ongedeeld en gaaf van rand, terwijl ze bij de Voorjaarshelmbloem

Helmbloem (*Corydalis solida*)

Daslook (*Allium ursinum*)

duidelijk ingesneden zijn. In het standaardwerk 'Wilde Planten', deel 1, heeft Westra beide plantesoorten voortreffelijk en duidelijk afgebeeld en het is aan te raden het bijbehorende hoofdstuk over de stinseplanten nog eens door te lezen voordat u hier zelf in het voorjaar eens een kijkje komt nemen.

De Voorjaarshelmbloem is in stinsemilieus langs de binnenduinrand veel gewoner, maar daarom zeker niet minder waardevol. Hij staat hier in de meeste tuinen in wisselend aantal. Jammer dat soms de gazonnen worden gemaaid voordat het loof van de helmblomen goed is afgestorven. Daardoor zou de soort op den duur kunnen verdwijnen, want het groene blad levert immers het voedsel voor steeds weer nieuwe ondergrondse knolletjes.*)

In een van de tuinen groeit ook de zeldzame Daslook (*Allium ursinum*), een echt wilde Nederland-

*) Op aanwijzing van de heer N. J. Kehl vond ik in 1981 ook enkele paarsrood bloeiende Holwortels, die dus de zelfde kleur hadden als de gewone Voorjaarshelmbloem.

*) Het P.W.N. heeft daarom in 1982 besloten het maaien van een deel van het gazon om het kantoor Fochtelo in het voorjaar uit te stellen totdat de bladeren van de helmblomen zijn afgestorven. Daardoor wordt de populatie van *Corydalis solida* gespaard en kan zich zelfs gaan uitbreiden. Er kwam door dat uitstel een fraai en kleurrijk gazon met uitbundige bloei van Draadereprijs en Pinksterbloem. Ook Vogelmelk en Margriet konden nu bloemen gaan maken. Er waren in mei ook heel mooie Morieljes te bewonderen.

Wilde Hyacint (Scilla non-scripta)

se uiesoort, met zulke mooie witte bloemen, dat hij waarschijnlijk mede daardoor op de lijst van beschermde wilde planten is terechtgekomen. Ook kun je hier de Bosanemoon tegenkomen, die zeker niet talrijk is in de Noordhollandse duinstreek boven het Noordzeekanaal. Al de Bosanemoontjes die ik tot nu toe in deze hoek gezien heb, waren niet zuiver wit: er lag een lilablauwe gloed over de bloempjes. Het kunnen dus wel afstammelingen zijn van een aangeplante cultuurvariëteit, misschien de cultivar 'Royal Blue' (Boom, 1975). Lelietjes-der-dalen staan er ook vrij veel en de Gewone vogelmelk, eveneens beschermd, floreert welig in en bij deze stinsetuinen. Daarnaast staan er nog vele andere planten die zich altijd in zo'n stinsemilieus thuis voelen (maar niet alleen daarin voorkomen), zoals Speenkruid en Kraailook, Zevenblad en Hondsdraf en vele andere.

Overgangszone

Aan de achterzijde der villa's vormt een vrij smalle strook de overgang tussen de stinsetuinen en het binnenduimbos ten westen ervan. In deze smalle band komen veel zeldzame, beschermde en beschermenswaardige planten voor. Ook hier zijn weer de Holwortel en de Gewone helmbloem aanwezig en er staat veel Daslook. Er groeit Gele dovenetel, de cultivar 'florentinum' met de zilver-

witte tekening op de bladeren, die in Nederland volkomen is ingeburgerd (Heukels- Van Ooststroom, 1977) en ook Gevlekte dovenetel, de bekende sierplant waarvan de bladeren in het midden een overlangse witte streep vertonen, die vaak verwilderd wordt aangetroffen. Ook vond ik er een enkel Maarts viooltje.

Onder de bomen – iep, abeel, eik – vind je een aardig assortiment struiken, waarvan ik Aal-, Kruis- en Sneeuwbes wil noemen, alle hier veel verwilderd. Hier vond ik ook een heel kleine populatie echte Wilde hyacintjes (*Scilla (Hyacinthoides) non-scripta*), die ik als raszuiver beschouwde. Ook de 'nieuwkomers' Reuzenbalsemien en Reuzenbereklaauw vinden hier de laatste jaren een passende leef-nis, nota bene in de buurt van het Reuzenzwenkgras (*Festuca gigantea*). In het vroege voorjaar geniet je hier van de gele weelde van het Speenkruid en later in de lente van de witte wolken van Hollands kant, het Fluitekruid. In de zomer valt sterk het merkwaardige 'bos-onkruid' Klein springzaad (*Impatiens parviflora*) op, dat nog lang niet in alle Castricumse 'bos-hokken' is doorgedrongen. Aan vele andere planten – ook boeiende – ga ik verder voorbij. Maar ik wil tenslotte nog wel de vondst vermelden van een meterslange Bosrank (*Clematis vitalba*), met veel groenwitte bloemen en langgepluisde vruchten, die groeide in een wegberm met Rimpel-

rozen en hoog in een boom was opgeklommen. Het lijkt er op dat deze mooie, maar in deze streek zeldzame, klimplant zich hier gaat uitbreiden. Ik vond hem onlangs ook al in het hok Papenberg (Natura, juli/aug. 1981).

Binnenduïnbos

Onmiddellijk hieraan aansluitend en er structureel mee verbonden bevindt zich het westelijker gelegen terrein van het provinciale ziekenhuis, dat door een hoog hekwerk is omgeven. Achter dit raster staat een bos met vooral veel eiken, maar ook beuk, kastanje, es en iep ontbreken niet. Ik weet niet wanneer dit bos geplant is. Ik denk rond de eeuwwisseling, maar naar het dikke humuspakket te oordelen zou ik menen dat hier al langer bosaanplant moet zijn geweest. Hoe dan ook, dit bos is zeker voor deze omgeving uniek. Ook hier groeien en bloeien vroeg in het voorjaar weer Holwortel en Gewone helmblom en op twee plaatsen vond ik er veldjes Daslook onder het geboomte. In het voorjaar vind je er ook veel hardblauwe Oosterse sterhyacintjes (*Scilla siberica*) en nog veel meer Sneeuwkllokjes. Later in de lente gaan de 'Duïnhyacinten' bloeien, dat zijn alle bastaarden van *Scilla* (*Hyacinthoides*) *non-scripta* en *hispanica*. Deze Duïnhyacintjes zijn de gewone 'wilde hyacinten' van de binnenduïnrand. Ze hebben nog geen officiële Nederlandse naam. Er staat een veld vol onder de bomen te pronken in wit, rose en blauw. Een vrolijk gezicht tussen het frisse groen.

Verrast was ik ook door de vondst van de Gevlechte aronskelk en nog meer door het vinden van Veelbloemige salomonszegels, ook weer echte planten van stinsemilieus. De gewone Duïnsalomonszegel vond ik er niet. Ook staan er weer veel

Doornappel

Aal-, Kruis- en Sneeuwbesen. Jammer is het, dat de Amerikaanse vogelkers er te talrijk voortwoekert. De Gewone esdoorn mag er eveneens wel in de gaten worden gehouden. Die is ook een echte opdringer die misschien op den duur 'de baas zou kunnen gaan spelen' in het bos. Behalve Vlier en Eenstijlige meidoorn trof ik ook de zeldzame Tweestijlige meidoorn aan. Het is in zo'n sterk door mensen beïnvloed milieu niet altijd met zekerheid uit te maken welke struiken en kruiden hier door 's mensen toedoen zijn gaan groeien en welke zich er op een min of meer natuurlijke wijze hebben gevestigd. Maar dat doet aan de waarde van een dergelijk gebied natuurlijk niets af; natuur en cultuur zijn er harmonisch vermengd. Daarom stoort het me niet als verwilderde witte Damastbloemen (*Hesperis matronalis*) aan de boszoom staan en vind ik het wel aardig te merken dat zelfs de Canadese guldenroede (*Solidago canadensis*) er in verwilderde staat voorkomt.

Nog een strook Duin en Bosch

Aan de uiterste westkant van het hok ligt nog juist een deel van een groot gazon met daarin duizenden Draadereprijsen (*Veronica filiformis*). Het is verheugend te zien dat men hier deze lieflijke 'indringster' tolereert en zelfs apprecieert. Er is dan ook geen enkele reden om dit mooie gazonplantje te bestrijden.

De vijver van beton die daar ook nog ligt is één homogeen Ceratophylletum: een monocultuur van Gedoornd hoornblad dat hier een volstrekte alleenheerser is. Ik vond er geen enkele andere waterplant in, zelfs geen eendekroos. Omdat in het kustgebied – veel zeldzamer – ook het Ongeoornd hoornblad voor kan komen, hebben Sollman en ik de planten extra goed bekeken, maar de donkergroene waterplanten met de stijve, stekelig getande bladslippen waren alle *Ceratophyllum demersum*, de gewone soort die volgens Westhoff en Den Held (1969) houdt van ondiep water dat zuurstofarm en verontreinigd mag zijn.

In deze hoek komen nog veel meer aardige plantesoorten voor. Af en toe vind je er verwilderde Keizerskaarsen (*Verbascum phlomoides*), die op het terrein van Duin en Bosch, dat oostelijker ligt, in groot aantal gecultiveerd en verwilderd voorkomen: ze worden door iedereen ontzien en dat verdienen die mooie planten dan ook.

De Doornappel vond ik in deze hoek maar zelden: één groot exemplaar stond in de nazomer te bloeien op een dam van aarde die afkomstig was uit een daarnaast gelegen greppel. Enkele Bosvergeet-mij-nietjes onder een heesterzoom waren duidelijk verwilderde sierplanten, maar enkele gewone teunisbloemen waren dat zeker niet.

De duinhoek

In de berm van de Haagsche weg, die toegang geeft tot het Duinreservaat, bevindt zich al tientallen jaren een mooie populatie forse, violet bloeiende Smeerwortels. In het voorjaar staat het grasland er vol met Pinkster- en Paardebloemen. Jammer dat dit land wordt bemest. Daardoor krijgt de kleurige flora der onbemeste, enigszins vochtige duingraslanden geen kans zich te ontwikkelen. De weg is een druk gebruikte toegang tot het reservaat: de Karpervijver en omgeving trekt veel publiek. In dit gesleten en ontkalkte duinland vond ik af en toe een enkele Kegelsilene (*Silene conica*). Deze *Silene* houdt van lichte dynamiek en ontkalkte zandgrond (Oberdorfer, 1970). Door een raster omheind, om te sterke slijtage door betreding tegen te gaan, is op de voorheen grote groeiplaats van Kegelsilene die zich hier bevond, de soort nu bijna geheel verdwenen.

Lang heb ik er gezocht naar het eenjarige Ruwe gierstgras (*Milium vernale (scabrum)*). Ik vond tenslotte toch een paar kleine exemplaren langs het pad bij de vijver. Maar Knolbeemdgras (*Poa bulbosa*), dat ook in dergelijke ecologische situaties kan voorkomen, vond ik er niet. Naar de Kleine bevernel, de schermbloemige die zo weelderig groeit in het hok van Bakkum-Noord, zocht ik ook vergeefs. In de berm van hetzelfde pad vond ik wel Oorsilene (*Silene otites*), maar Nachtsilene

Kuifhyacinth

(*Silene nutans*) bleek in dit hok te ontbreken. Erg opvallend waren daarentegen weer de Beemdkronen (*Knaulia arvensis*). Het is al weer meer dan 45 jaar geleden dat ik in de Flora van Heijmans, Heinsius en Thijssen voor het eerst las dat de grote lila bloemen snel tot fel groen verkleuren door er hete tabaksdamp over te blazen en dat ze daarom ook wel Tabaksbloempjes werden genoemd. De inwerking van de ammoniak uit de tabaksrook zou daarvan de oorzaak zijn. Toen ik dat kunstje destijds probeerde lukte het inderdaad. Zou het ook nog met de tegenwoordige sigaretten lukken? Ik heb het niet geprobeerd!

Een verrassing was het vinden van enkele mooie, blauwpaarse Kuifhyacintjes. Men neemt aan dat deze soort met fazantenvoer in het duingebied is terechtgekomen. Het is volgens Oberdorfer (1970) een plant van mediterrane c.q. submediterrane oorsprong, die hier dus wel ver naar het noorden is verdwaald. Misschien is dat wel de oorzaak dat de Kuifhyacintjes nogal 'wispelturig' zijn. Ik vind ze namelijk lang niet altijd jaar op jaar op dezelfde plaats, terwijl het toch 'vaste planten' (bolgewasjes) zijn. Er worden op plaatsen waar veel mensen passeren altijd wel opvallende bloemen geplukt, ondanks de verbodsbepalingen die hier gelden. Dat was ook hier weer het geval: de bloemen verdwenen hier ook spoedig. Eigenlijk is van veel min of meer gewone planten nog erg weinig bekend. Ik weet b.v. niet met zekerheid of de Kuifhyacintjes in dit duingebied zich ook d.m.v. zaad kunnen verspreiden en ik kan daar ook niets over vinden in allerlei plantenboeken.

Beemdkroon

Zwarte toors

Aan de rand van duin- en cultuurland stonden ook enkele Zwarte toortsen die eveneens niet algemeen zijn te noemen. Net als bij de gewone Koningskaars zie je maar al te vaak dat er bloeitakken worden afgerukt door 'liefhebbers'. Verder vind je er natuurlijk veel andere gewone duinplanten zoals Hondstong en Muurpeper en andere, die ik vanzelfsprekend niet ga opsommen.

Naast een klein aantal gewone Eikvarens, die ik aantrof in de 'boshoeck', waren de enige varens die ik in dit hok aantrof enkele Brede stekelvarens, die groeiden in een oud, verwaarloosd dennenbos in een wildernis met opslag van Esdoorn, Lijsterbes, Vlier en Dauwbraam. Ook trof ik hier enkele Mahonia's aan. Deze bekende Noordamerikaanse sierheester heeft zich in sommige naaldboutaanplantingen van het Noordhollands Duinreservaat blijvend weten te vestigen. De blauwe bessen worden door spreeuwen en lijsters gegeten en daardoor wordt de plant dan verspreid.

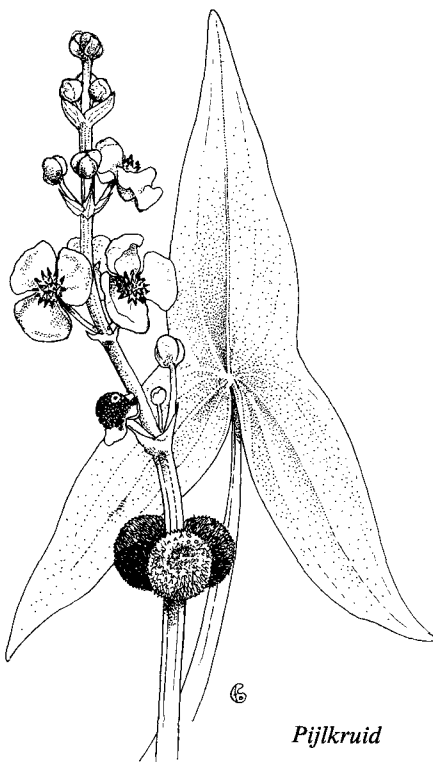
Tot slot nog wat over de zeggen die hier zijn te vinden. Naast de algemene Zand- en Ruige zegge vond ik, langs de zoom van de Karpervijver, enkele Oeverzegge-planten (*Carex riparia*). Andere zeggen vond ik in het hele hok niet.

De polderhoek

Er ligt in dit gebied één doodlopende weg, het Karhok genaamd, die na een (mislukte) proefboring naar aardgas geasfalteerd is gebleven. Deze weg, voorzien van verscheidene veekerende dwarshekken, geeft gemakkelijk toegang tot het polderland. Vooral de sloten en bermen trekken

hiet de aandacht. De opvallendste plant die ik er aantrof was het Pijlkruid (*Sagittaria sagittifolia*). Zo'n jaar of tien geleden zag ik voor het eerst Pijlkruid in het poldergebied van Noord-Holland boven het Noordzeekanaal. Dat was langs een sloot bij Schoorl. Ik las toen in de Flora Neerlandica (1964) dat de soort ontbrak 'in het Hafdistrict voor zover dit N.-Holl. ten N. van de lijn Amsterdam-Haarlem' betrof en dat deze waterplant daar niet voorkwam doordat de soort slechts groeit in 'zoete tot zwak oligohaliene' wateren. Sinds die tijd is er echter in Noord-Holland boven de genoemde lijn op veel plaatsen verzoeting van het water opgetreden.

Smit (1980) deed in 1977 een onderzoek naar het voorkomen en de verspreiding van waterplanten in het poldergebied tussen de lijn van Petten naar Heemskerk enerzijds en de binnenduinrand anderzijds. Hij trof toen in een groot gebied rond Schoorl en op enkele plaatsen rond Castricum Pijlkruid aan. Dat deze plant in de polderwateren rond Castricum een 'nieuwkomer' is werd me duidelijk na een gesprek met een geïnteresseerde agrariër, die hier al tientallen jaren zijn arbeidsterrein had en die me vroeg of ik wist hoe die plant heette. Hij vertelde me dat deze waterplant er pas enkele jaren voorkwam en dat hij hem nog nooit eerder had gezien. Het is te verwachten dat het

Pijlkruid

Pijlkruid zich in de komende jaren nog verder in de Noordhollandse wateren zal uitbreiden. Een plant om in de gaten te houden.*)

Bolman heeft in dit tijdschrift in 1977 de 'opgang en neergang' van de Brede waterpest (*Elodea canadensis*) beschreven. Zoals bekend heeft de Smalle soort (*Elodea nuttallii*) de eerste op zeer veel plaatsen verdrongen. In dit hok weet de Brede soort zich nog te handhaven.

De Brede waterpest kan namelijk volgens Smit de concurrentie met zijn smalle naamgenoot in minder voedselrijk water wel aan. En er is hier inderdaad plaatselijk minder voedselrijk water aanwezig door de kwel van zoet water vanuit de nabijliggende duinen.

Het is een tijdrovend en niet altijd gemakkelijk karwei om de ondergedoken en drijvende waterplanten van een watergang op te vissen en op naam te brengen. Ik trof hier o.a. Gedoornd hoornblad en Tenger fonteinkruid, Zannichellia en Stijve waterranonkel aan. In augustus 1982 viste ik uit de sloot langs het Karhok veel Schedefonteinkruid (*Potamogeton pectinatus*) op en trof er toen ook Smalle waterpest (*Elodea nuttallii*) aan. Een gedeelte van de sloot was nu bedekt met een dikke laag Grote kroosvarens (*Azolla filiculoides*).

In een ondiep, enigszins verlandend slootgedeelte groeiden vrij veel planten van de merkwaardige paardestaart die Holpijp heet. Als je van zo'n plant de stengel doorbreekt zie je een wijde holte die de plant zijn naam heeft bezorgd. Langs de binnenduinstrand komt de Holpijp vrij veel voor, maar ik denk dat deze – volgens de boeken algemene – paardestaart in veel (brakkere) Noordhollandse poldergebieden niet aanwezig is. Zo is het stellig ook met een andere soort die ik hier vond, het Pijptorkruid (*Oenanthe fistulosa*), een aardige schermbloemige met roodgetinte witte bloempjes en erg opvallende 'opgeblazen' stengels en stelen. Dat is een echte zoetwaterplant, net als de Dotterbloem die hier eveneens in klein aantal de slootranden opvrolijkt. Naast een gevarieerd assortiment van kleurige en geurige water- en oeverplanten, zoals Watermunt en Zwanebloem, Gele lis en Beekpunge – te veel om op te noemen – trof ik in de bermen en langs de slootranden ook enkele plantesoorten aan die wezen op een zouter milieu in het verleden. Dat waren Moeraszoutgras (*Triglochin palustris*) en Zeebies (*Scirpus maritimus*). Van beide soorten weten we dat ze zich ook in zoetwatermilieus lang en goed weten te handhaven.

*) In 1982 trof ik de soort in klein aantal aan in het kilometerhok ten oosten van het hier beschrevene, in een sloot langs de Zeeweg.

Pijptorkruid

Er groeiden hier in de lage grazige berm ook enkele planten die ik er helemaal niet had verwacht. De eerste was de Langbladige ereprijs (*Veronica longifolia*). Deze 'voor een Veronica nogal stevige tante met trossen hemelsblauwe bloemen' (Westhoff c.a., 1971) was hier een verdwaalde cultuurplant: ze hoort als echt wilde plant thuis in sommige rivierdalen in het Fluvia-tiele district. In haar hoedanigheid van verwilderde tuinplant wordt ze echter vaak in andere delen van het land aangetroffen.

De tweede was een exemplaar van de Kleurige wolfsmelk (*Euphorbia epithymoides*), de bekende borderplant met bolvormige gele 'bloemschermen', die in de zomermaanden vaak in allerlei tuinen te vinden is. In veel tuinboeken en kwekerscatalogussen staat de soort vermeld onder de naam *Euphorbia polychroma*. Hoewel deze wolfsmelk volgens Muller-Idzerda (1974) door middel van zaad vermeerderd wordt, waardoor de mogelijkheden tot verspreiding 'buitentuins' toch toenemen, wordt de plant in Nederland maar zelden in verwilderde staat aangetroffen.

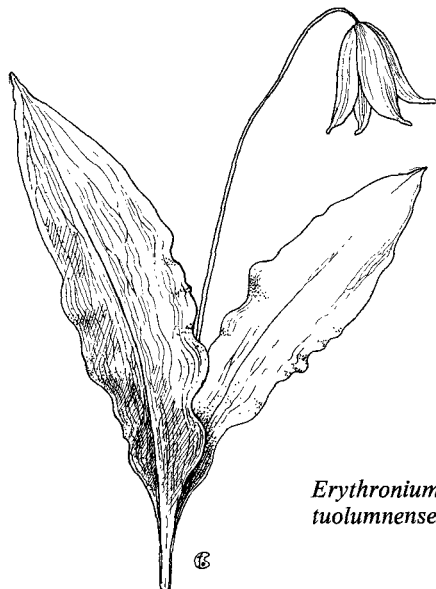
Bij damhekken, waar de grond door intensievere betreding meer wordt dichtgedrukt dan op andere plaatsen en waar het vaak ook wat vochtiger is, kijk ik in mei altijd uit naar het Muizestaartje, een zeldzaam en merkwaardig plantje uit de Ranonkelfamilie en in juni naar de veel gewonere Grote varkenskers (*Coronopus squamatus*), een kleine

Kruisbloemige met liggende vertakte stengels, onopvallende witte bloempjes en heel eigenaardige hawtjes met kamvormige uitsteekseltsjes. De Muizestaart vond ik niet, maar de Grote varkenskers was wel present.

In een 'zandig' kilometerhok is het soms echt moeilijk plantesoorten te vinden die gesteld zijn op overmatig veel voedingsstoffen in hun leefmilieu. Door de aanwezigheid van een forse bult overjarige koeiemest kon ik toch nog o.a. grote exemplaren van Zeegroene en Rode ganzevoet en Spiesmelde op mijn lijstje aanstrepen.

De bebouwde hoek

Dit is het zuidoostelijke deel van het kilometerhok, waar in de zestiger en zeventiger jaren veel woningen zijn gebouwd, waardoor het landelijke karakter geheel is verdwenen. Ondanks of juist door de menselijke invloeden was er toch nog wel het een en ander te beleven op floristisch gebied. Bij de oostelijke spoorwegovergang, die buiten gebruik is, vond ik aan de rand van de spoorbaan een reuzegrote ossetong met merkwaardige 'verkleurde' bloemen. Die waren zoals letterlijk in de Flora Neerlandica (1961) staat 'bleekgeel, paarsblauw of in allerlei tinten tussen deze twee uitersten'. Het was een manshoge, brede pol van de zeldzame bastaard van de Geelwitte en Gewone ossetong (*Anchusa x baumgartenii*). Groot heeft in Natura (september 1973) al eens over deze bastaard geschreven. Hij vond die namelijk destijds langs de weg van Wijk aan Zee naar de IJmuider Noorderpier, in gezelschap van beide stamouders. In 1972 ben ik daar eens gaan kijken en toen stond de bastaard er rijkelijk te bloeien. Volgens de eerder genoemde Flora Neerlandica stond *Anchusa x baumgartenii* al in 1955 in de duinen bij Velzen, tussen de beide ouders, en handhaafde hij zich op deze vindplaats 'al sedert vele jaren'. Het is dus heel goed mogelijk dat deze Bakkumer plant aangevoerd is met zand dat af-

*Erythronium
tuolumnense*

komstig is uit de duinen van Velzen of IJmuiden. Tussen het grint van de westelijke spoorwegovergang bloeide in het voorjaar Deens lepelblad met opvallende 'bolletjes' van wit-rose bloempjes aan de toppen van korte stengeltjes. Stellig was het plantje hier een 'pekelaadventief', een plant die zich vestigt op plaatsen waar in de wintermaanden veel wegzout wordt gestrooid om de gladheid te bestrijden. Het Deens lepelblad is oorspronkelijk een echte 'zeepplant' die je vindt op allerlei min of meer 'zoute' plekken zoals in duinen en op zeeweringen maar 'deze soort treedt recent in het binnenland aan de rand van bepekeld snelwegen zo massaal op, dat de vraag of in Gelderland of in Zeeland van deze soort de meeste exemplaren groeien, een open vraag is' (Jansen, 1978).

Net als in het Papenberg-hok groeien ook hier Kleine leeuwebek en Ruige klapproos op de spoorbaan en natuurlijk waren ook Slangekruid en Wilde reseda present. Verwilderd vond ik er de bekende randjes- en bloembakkenplant *Cerastium biebersteinii*, die wel wat lijkt op de Akkerhoornbloem (die er ook voorkwam) maar witviltige bladeren vol kronkelige haren heeft.

Aan de Stetweg lag langs de spoorlijn een terrein braak waar massaal de Late guldenroede (*Solidago gigantea*) groeide. Dit is ook een 'nieuwe' Nederlandse plant die zich vanuit de cultuur in de natuur heeft gevestigd. Die guldenroede is een echt 'onkruid' dat met zijn lange wortelstokken steeds verder kruipt: geen tuin is hem te groot! In augustus zag je de hoge gele bloemtrossen ver boven de andere vegetatie uitsteken. Op dit stuk braakliggende grond groeide en bloeide een mengeling van kruiden, meest heel gewone zoals wilgenroosjes, bijvoet en zuring, maar ik vond er ook enkele pollen Voorjaarshelmbloemen en enkele verwilderde hondstanden. Met behulp van Boom

Anchusa x baumgartenii

(1975) determineerde ik dit mooie bolgewasje met donkergele bloemen als *Erythronium tuolumnense*. Deze lelieachtige heeft nog geen Nederlandse naam. Volgens Boom is hij pas in 1930 uit de Westelijke Verenigde Staten in Nederland ingevoerd. Dat ligt even anders bij de Prikneus, die bekende grijsbehaarde tuinplant met lilarode bloemen die hier ook in grote aantallen voorkwam. Die is al vanaf de Griekse oudheid uit de cultuur bekend. Die gekweekte 'koekoeksbloemen' kom ik in veel kilometerhokken tegen, maar het zijn geen blijvertjes, want na enkele jaren zijn ze meestal weer verdwenen.

Tegen een hek om een houtopslagplaats stond in 1979 een hoge Kompassla (*Lactuca serriola*). In het volgende jaar vond ik de soort weer op twee plaatsen in het hok: een jonge plant stond tussen de stenen van een weinig belopen weggedeelte en een andere groeide tussen de Cotoneasters in een plantsoentje. Beide werden ze op een dag weggeschoffeld...

Van der Ham (1981 en 1982) vestigde nog kort geleden de aandacht op de sterke toeneming van deze wilde slasoort, die vooral schijnt te profiteren van de verstedelijking van ons land en het daarmee verbonden grondverzet. Op de bij zijn eerste artikel afgedrukte foto kun je goed het verschil zien tussen de vorm met wel en niet ingesneden bladeren (resp. forma *serriola* en *integrifolia*). De planten in dit hok behoorden tot de vorm *serriola*. Bolman schreef in zijn mooie boekje (1976) dat hij de kompassla in Amsterdam vond bij een houtopslagplaats. Dat was in dit hok ook het geval. Zouden de van pluis voorziene vruchtjes behalve door de wind ook door houttransporten kunnen worden verspreid?

In een hok waarin veel menselijke bedrijvigheid heerst kan de landschappelijke situatie soms snel veranderen. Waar in het eerste inventarisatie-jaar nog een ondiep modderslootje lag met rijke bloei van allerlei waterplanten, bevindt zich nu een brede watergang, een soort vijver in een nieuw uitbreidingsplan. Daardoor verdwenen hier Zwanebloem en Groot Moerasscherm (*Apium nodiflorum*). Die moerasscherm is familie van de Selderij en evenals deze dus een schermbloemige. De Engelsen noemen hem 'Fool's Watercress'. Iemand die niet goed uitkijkt kan hem kennelijk verwarren met de Echte waterkers, die echter in de kruisbloemenfamilie thuishoort.

Een ruige hoek met hoge wilgenroosjes, riet en distels herbergde een kleine groep verwilderde Aardperen (*Topinambour*), een lid van het zonnebloemen-geslacht met eveneens gele bloemen die veel kleiner zijn dan die van de Gewone zonnebloem. Ook deze hoek werd afgegraven en de planten verdwenen.

De Zeeweg

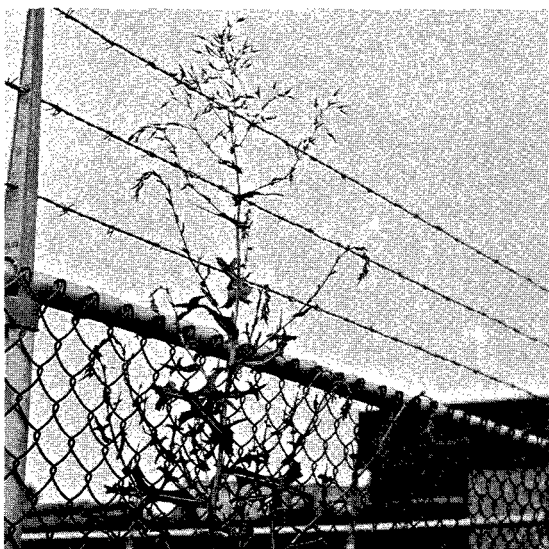
De bermen van deze weg en de sloten er langs verdienen tot slot nog een aparte beschrijving. Onder de (aangeplante) heesters vond ik in het voorjaar tot mijn verrassing een flink aantal Bosanemoontjes en bijzonder veel Gewone vogelmelk. Elk jaar slaat hier weer de Judaspenning op en komt er tot bloei en vruchtzetting. Tussen het hoge gras vond ik ook enkele Bergrozen (*Rosa glauca*) die gemakkelijk te herkennen waren aan hun 'blauwachtig aangelopen' takken en bladeren. De kleine rode bloemen zag ik er niet; de toppen van de planten werden afgemaaid. Een verwilderde Veelbloemige roos (*Rosa multiflora*) die in een meidoorn was geklommen toonde echter in de zomermaanden wel zijn witte bloemen.

In de sloten bloeiden Stijve watterranonkels en talrijke egelskoppen en vele andere waterplanten. Al vele jaren kijk ik hier elk voorjaar naar de bloemen van het Groot hoefblad die daar ergens onder de elzen in de berm staan.

Het is de enige plek in Castricum waar ik deze soort weet te staan.

Samenvatting en conclusies

1. In 1 km² van de gemeente Castricum, in het hok Fochteloo te Bakkum, werden bij een inventarisatie in 1979 en 1980 366 soorten hogere planten gevonden.
2. Van deze 366 soorten waren er 344 die officieel tot de Nederlandse flora worden gerekend. Daarnaast werden nog 22 'verwilderde cultuurplanten' gevonden.
3. De tuinen van de villa's aan de westzijde van de Van Oldenbarneveldweg zijn waardevolle stinsemilieus. Hier groeit b.v. de zeldzame Holwortel (*Corydalis bulbosa*), die verder in Noord-Holland boven het Noordzeekanaal niet voorkomt.
4. In het binnenduinbos dat deel uitmaakt van het Duin en Bosch-complex (provinciaal ziekenhuis) vinden we o.a. de zeldzame Daslook, maar ook grote populaties Duinhycinten (*Scilla (Hyacinthoides) non-scripta x hispanica*) naast Veelbloemige salomonszegel en Bosanemonen.
5. Het stukje duingebied in het noordwestelijke deel van het kilometerhok is sterk 'versleten' door intensieve betreding en recreatief gebruik.
6. In dat stukje duin werden o.a. gevonden: Ruw gierstgras, Kegelsilene en Oorsilene. Ook werden er enkele Zwarte toortsen en Kuifhyacinten aangetroffen.
7. In het stukje polder, in het zuidoosten van het hok, is sinds enkele jaren Pijlkruid gaan

Kompassla

- groeien. Verder groeien hier onder andere Dotterbloem en Pijptorkruid en andere zoetwaterplanten. Moeraszoutgras en Zeebies zijn hier ook nog in klein aantal aanwezig.
8. De spoorbaan die door het hok loopt bleek ook hier weer floristisch waardevol te zijn. Er groeit b.v. de zeldzame bastaard van de Geelwitte en Gewone ossetong (*Anchusa x baumgartenii*). Opvallend was hier ook de vondst van Deens lepelblad (*Cochlearia danica*) tussen het grint, een voorbeeld van een 'pekeldadventief'; een plant die zich vestigt op plaatsen waar 's winters veel wegzout wordt gestrooid.
 9. Er zijn verschillende bedreigingen voor de natuur in dit gebied te signaleren. De Holwortel-, Helmbloem- en Daslookpopulaties in het westelijk deel van het hok hebben te lijden onder het eroderende effect van honderden kinder- en grote mensenvoeten. Er ontstaan steeds meer paadjes door deze begroeiingen. Ook worden er steeds meer auto's geparkeerd in dit terrein. Het aftakelingsproces sluipt langzaam verder.
 10. De stinsetuinen aan de Van Oldenbarneveldweg verdienen een zorgvuldig beheer. Niet alleen natuurhistorisch, maar ook cultuurhistorisch is dit een belangrijk gebied.
 11. Uitbreiding van het wegenet en reconstructie van het kruispunt in het midden van het hok behoren nu en in de toekomst niet te worden 'gepland'. Het zou een ontoelaatbare aantasting van het natuurgebied betekenen.

Tot slot mijn dank aan de heer Ph. Sollman te Zevenaar voor zijn hulp bij deze inventarisatie en aan het PWN voor de verleende vergunning.

LITERATUUR

- ARNOLDS, E. J. M. R. - VAN DER MEIJDEN: *Standaardlijst van de Nederlandse Flora* 1975, Leiden 1976.
- BOLMAN, JOH.: *Wilde planten in en bij Amsterdam*, Zutphen 1976.
- BOLMAN, JOH.: *Opgang en neergang van de Brede waterpest (Elodea canadensis Michx.)*, Natura 74 (5), 1977.
- BOOM, B.K.: *Flora der gekweekte, kruidachtige gewassen*, Wageningen 1975.
- COCK, J.K. DE: *Bijdrage tot de historische geografie van Kennemerland in de Middeleeuwen op fysisch-geografische grondslag*, Groningen 1965.
- DEELEN, D. VAN: *Historie van Castricum en Bakkum*, Schoorl 1973.
- DOING, H.: *De buitenplaatsen en bossen langs de binnenduinrand van Noord- en Zuid-Holland*, Natuur en Landschap 16 (5), 1962.
- GROOT, C.: *Planten op een fabrieksterrein*, Natura 70 (8), 1973.
- HAM, R. W. J. M. VAN DER: *Kompassla (Lactuca serriola L.) gezocht!* Natura 78 (9), 1981.
- HAM, R. W. J. M. VAN DER: *Kompassla gevonden!* Natura 79 (2), 1982.
- HEIMANS, E. - H. W. HEINSIUS - JAC. P. THIJSSSE: *Geïllustreerde Flora van Nederland*, Amsterdam 1965.
- HEUKELS-VAN OOSTSTROOM: *Flora van Nederland*, 19e druk, Groningen 1977.
- JANSEN, M. T.: *De flora van Arnhem, toen en nu*, Gorteria 9 (5), 1978.
- JANSEN, M. T. - D. T. E. VAN DER PLOEG: *Stinzeplanten in Nederland*, Wet. Meded. KNNV, 1977.
- JELLES, J. G. G.: *Geschiedenis van beheer en gebruik van het Noordhollands Duinreservaat*, Arnhem 1968.
- LONDO, G. - H. N. LEYS: *Stinseplanten en de Nederlandse flora*, Gorteria 9 (7/8), 1979.
- MULLER-IDZERDA, A. C.: *Tuinflora*, Utrecht 1974.
- OBERDORFER, E.: *Pflanzensoziologische Exkursionsflora*, Stuttgart 1970.
- OOSTSTROOM, S. J. VAN - TH. J. REICHGELT: *Boraginaceae*, in *Flora Neerlandica* 4 (1), Amsterdam 1961.
- OOSTSTROOM, S. J. VAN - TH. J. REICHGELT: *Alismataceae*, in *Flora Neerlandica* 1 (6), Amsterdam 1964.
- SMIT, H.: *Voorkomen en verspreiding van waterplanten in de polders ten westen van Alkmaar*, De Levende Natuur 82 (1), 1980.
- WESTHOFF, V., c.a.: *Wilde Planten*, deel 1, Amsterdam 1971.
- IJZENDOORN, A. L. J. VAN: *Een hok in Bakkum-Noord*, Natura 77 (4), 1980.
- IJZENDOORN, A. L. J. VAN: *Duin en Bosch*, Duin 4(2), 1982.
- IJZENDOORN, A. L. J. VAN: *Papenberg, een hok in Castricum*, Natura 78 (7), 1981.

Adres van de schrijver:

Tekeningen van F. Siemensma en dia's van de schrijver.